

Tartu Maakohtu ettepanekud asjade kohtust väljaviimise kohta

Justiitsiministeerium edastas kohtutele 16. juunil 2023 ideekorje kohtute koormuse vähendamiseks asjade kohtust väljaviimise teel. Olenemata suvisest puhkuseperioodist laekus Tartu Maakohtus üheksa seisukohta. Üldiselt leiti, et kohtute töökoormuse vähendamiseks oleks äärmiselt vajalik ja otstarbekas viia kohtust välja pigem tehnilist laadi asjad, mille lahendamine ei nõua kõrgetasemelisi õiguslikke eriteadmisi ja objektiivset õiguslike asjaolude kaalumist. Samuti tehti ettepanekuid mitmete õiguslikke teadmisi eeldavate, kuid samas harva vaidlusi kaasa toovate asjade lahendamise andmiseks notarite (loa andmine abielu sõlmimiseks ilma välisriigi abieluvõimetõendita, pärandvara hoiumeetmete rakendamine) või kohtutäiturite (täitemenetluse lõpetamine nõude täitmise aegumise tõttu) pädevusse.

Enamik vastanutest toetas kõiki või enamust tabelis toodud ettepanekutest asjade kohtust väljaviimiseks. Rõhutatult toodi välja, et

1. Väga meeldivad need tsiviilkohtumenetluse ideed, mis seonduvad nõusolekute andmisega, eelkõige nõusoleku andmine abiellumiseks abieluvõimetõendita. Mitmed toetasid nõusoleku andmist notarite pädevusse. Põhjendustena toodi välja, et:
 - a. kui on arvestatud sellele kuluvat töökoormust, siis pakutud koormus sisaldab ju üksnes kohtuniku koormust; Aga väheoluline ei ole, et need asjad on enamasti tõlgiga menetletavad, st et (aja)ressurss kulub ka tõlkidel nii suulises menetluses kui ka tõendite ja kirjalike dokumentide tõlkimisel.
 - b. isiku enda antud kinnitust varasema abielu puudumise kohta ei saa pidada usaldusväärseks, sest loa saamise (peamine) eesmärk on elamisloa saamine ja vaba liikumine Euroopa Liidus ning sel eesmärgil sobivad kõik vahendid; Perekonnaseisuametis ei osata/taheta vaadata dokumendile kirjutatud teksti sisse ja taha, võrrelda kuupäevi jm andmeid, mistõttu nõusoleku andmine võiks jääda notarite ülesandeks.
 - c. tegelikult puudub kohtunikul võimalus olukorda rohkem kontrollida kui perekonnaseisuametnikul või ükskõik kellel teisel Eesti ametnikul. Jääb mulje, et kuna keegi peab neid toiminguid tegema, siis on see pandud kohtutele. Sama hästi võiks abieluvõimetõendi anda notar, kus isik vandega kinnitab, et ei ole mujal abielus vms.
2. Parkimis- ja viivistasu otsuste lahendamise võiks viia kohtutäiturite pädevusse. Sellisel juhul tuleks kaaluda, kas ja kuidas saab selle otsuse peale kohtule edasi kaevata. Kohati eeldab parkimistasu otsuste lahendamine ka nt aegumise kohaldamist.

Tabelis olevatest asjadest võiks jääda kohtu pädevusse:

1. Alaealise või eestkostetava nimel tehingu tegemiseks nõusoleku andmise asjade osas esines vastakaid arvamusi. Mõned toetasid nende kohtust välja viimist, kuid mõned pidasid vajalikuks jätta nende lahendamise kohtule. Põhjenduseks toodi välja, et kohus on pädevam hindama, kas tehtav tehing on ikkagi eestkostetava/lapse huvides või mitte.

Kui kohtud juba teostavad eestkostja tegevuse üle järelevalvet, on ka kohtul ilmselt parem ülevaade eestkostetava vajadustest ja toimetulekust. Eristada täisealise ja alaealise eestkostega seotud asju, ei ole siinkohal aga ka mõtet. Täiendavalt pakkus kohtunik välja,

et kui arvatakse, et nõusolekuid kohus andma ei peaks, võiks kogu eestkoste järelevalve kohtutest välja viia.

2. Vastakaid arvamusi tekitas ka enne tähtaega vangistusest vabastamisega seonduv. Üks arvamuse esitaja märkis, et talle väga meeldivad need ideed, mis sisaldavad ettepanekut mingis osas süsteemi muutmiseks või uue süsteemi loomiseks, nt enne tähtaega vangistusest vabastamise asjad, mille puhul tabelis pakutud lahendus eeldab asja ja teema käsitlemist uuel tasandil.

Samas vastupidiiselt üks kriminaalasjadega tegelev kohtujurist märkis, et asenduskaristuse asjad peaks kohus ära lahendama siis, kui määramisele kuulub arest – inimeselt vabaduse võtmise otsustamine asenduskaristuse määramise raames peab olema kohtu ainupädevuses. Kui inimene on juba alguses nõus ÜKT-ga, võiks selle ära lahendada kohtuväline menetleja, sõltumata sellest, kas rahatrahv on määratud kohtuvälise menetleja poolt või kohtuotsusega. Kohtuväline menetleja peab ka tagama kohtutele isikute ajakohased kontaktandmed, mitte et kohus peab andmeid hakkama taga otsima ja tegema päringuid PPA-le. Muidugi on kohtu otsustada sunnivahendite (sundtoomine, tagaotsimine) kohaldamine kohtumenetluses. Motiveerivad meetmed on teretulnud (nt erinevate teenuste peatamine rahatrahvi mittetasumise ajaks). Kohtujuristi hinnangul kuuluksid asendamisele kõik rahatrahvid, sõltumata määratud rahatrahvi suurusest, sest vastasel korral muutuksid osad väärteomenetlused täiesti mõttetuks (naljaga pooleks võib öelda, et ametnik teeb trahvi ära ja siis viskab kohe selle otsuse prügikasti, sest seda niikuinii täitma ei hakata ning õiguslikke järelemeid sellega ei kaasneks).

3. Vastakaid arvamusi tekitas ka idee, et Harju Maakohtu erialluvuse võiks kaotada, et jagada asju üle Eesti tagamaks ühtlase töökoormuse. Ideed toetas tugevalt üks kriminaalasjadega tegelev kohtujurist. Samas ei ole see üldlevinud seisukoht. Varasemalt on tsiviilasjadega tegelevad juristid pidanud tsiviilasjades mõistlikuks ja põhjendatuks teatud juhtudel Harju Maakohtu erialluvust. Seda kas juhul, kui konkreetset Eesti kohtualluvust on keeruline määrata. Samuti mõningate väga spetsiifiliste asjade puhul, kus vaidlusi on vähe (nt intellektuaalne omand). Erialluvus tagab asja kiirema ja tõenäoliselt ka õigema lahendamise, kui sellega tegelevad paar seda liiki asjade menetlemisele spetsialiseerunud kohtunikku Harju Maakohtus, kus piirkonnas tavaliselt seda liiki asju ongi.
4. Samuti leidis kriminaalasjadega tegelev kohtujurist, et süüdimõistetute ETV-d peaksid jääma kindlasti ainult kohtu pädevusse. Tabelis toodud ettepaneku puhul tekib küsimus, kes oleksid loodava komisjoni liikmeteks. Kindlasti ei pea igal juhul ja alati ETV puhul retsidiivsusekspektiisi määrama – tuleb tugineda tervele mõistusele. Ekspertiisid maksavad, on järjekorrad ning tõusetub küsimus, kes lõpuks otsustab kinnipeetava vabastamise ja millisel alusel ning kuidas toimub edasikaebamine. Kohtunikud suudavad määratleda, kas inimest on võimalik vabastada või mitte. Vabastamise/mittevabastamise õiguspärasuse garanteerib kolmeastmeline kohtusüsteem.
5. Korterühistu vaidluste kohtust väljaviimist mõned ei toetanud. Nendes asjades tuleb teha sisulisi õiguslikke otsustusi ja tõlgendada õigusnorme. Kohtute töökoormuse leevendamiseks peeti vajalikuks kaaluda kohtueelse menetluse väljatöötamist nagu töövaidlusasjades.

Täiendavad ettepanekud asjade kohtust väljaviimiseks:

1. Kohtutäiturite pädevusse:

- a. Juba eespool mainitud täitemenetluse lõpetamise asjad nõude täitmise aegumise tõttu ja parkimise leppetrahvi/viivistasu asjad.
- b. Kohtutäitur võiks ise arestitud asja hinna vaidlustamise korral TMS § 74 lg 8 alusel määrata eksperdi ning seda kahel põhjusel: esiteks valitakse ekspert eeldatavalt riiklikult tunnustatud ekspertide seast, milline nimekiri on kõigile avalik ja ühesugune ehk vahet pole kas valiku teeb kohus, kohtutäitur või keegi kolmas. Kui võlgnik tahab vaidlustada, siis ta vaidlustab nii või teisiti ja selle võimaluse saaks talle TMS-s ette näha. Teiseks, see asi kohtus piirdubki ainult eksperdi määramisega. Kohus ei määra ekspertiisi, ei küsi eksperditasu ettemaksu, ei tee eksperdile mingit väljamakset, jne (vt nt RKTkm 2-21-15711, p-d 17-21). Sellised asjad on lihtsalt täiendav ajakulu kohtule ja tegemist ei ole õigusemõistmisega.
- c. Täitemenetluse lõpetamise asjad nõude täitmise aegumise tõttu. Kohtutäituril võiks olla pädevus sisuliselt otsustada, kas nõue on aegunud või mitte. Hetkel täitur nõuet aegunuks ei tunnista, kui sissenõudja esitab sellele vastuväite (TMS § 48¹ lg 1 p 3). Võiks kaaluda nimetatud punkti tühistamist ja kahe paralleelse menetluse kaotamist. S.t esmalt peaks olema kohustuslik pöörduda kohtutäituri poole aegumise nõudega. Kohtutäituril võiks olla pädevus otsustamaks, kas nõue on aegunud või mitte. Kui kohtutäitur eksib, saaks tema tegevuse / otsuse vaidlustada juba kohtus TMS §-des 217 ja 218 sätestatud korras.
- d. Dokumentide kättetoimetamise võiks viia kohtust välja kohtutäituritele. Praegu teevad ka kohtus vajalikud toimingud ära istungisekretärid ja kohtuniku roll on minimaalne. Kui seda peaks ikka tegema kohus kui institutsioon, võiks kaaluda, et dokumentide kättetoimetamisega tegeleb kohtu kantselei (ka kantseleil on kogemused dokumentide kättetoimetamises menetlusseadustike järgi).

2. Volikirjade ametiasutustes tunnustamisega seonduv:

- a. Kohus ei peaks lahendama asju, mis on lahendatavad sellega, et riigiga asjaajamisel aktsepteeriksid ametnikud enam neile esitatavaid volitusi. Näiteks tulevad Ukraina lapsed Eestisse tavaliselt täiskasvanud saatjaga, kellele vanem on andnud Ukrainas täiesti nõuetekohase volituse lapse Eestisse toomiseks ja kõigi temaga seotud asjade otsustamiseks. Sellise volitusega võiks olla nende lastega seoses võimalik kõik asjad korda ajada. Sellises olukorras sõjapõgenike kohtusse suunamine on ilmselge ülereageerimine ja liigne sekkumine pereautonoomiasse.
- b. Samuti ei aktsepteerita väidetavalt lapse esindamiseks antud volikirju (Sotsiaalkindlustusamet) ja mitte ainult Ukraina lastega seoses. Üks kohtunik selgitas, et taolise probleemiga on pöördunud tema menetluses eestkostet taotlema lapse vanaema (Eesti alaline elanik), kes kasvatab oma lapselast. Lapse ema elas Inglismaal ja suhtles lapsega igapäevaselt, saatis lapse ülalpidamiseks raha jne. Vanaemal oli ema antud volikiri kõigiks lapsega seotud asjaajamisteks Eestis. Vanaema selgituse kohaselt aga temal sellise volituse alusel lapsetoetust võimalik taotleda ei olnud, mistõttu taotles ta lapse üle eestkostet. Sisuliselt ei olnud aga

tegemist eestkostet vajava lapsega. Selliseid olukordi on oluliselt lihtsam lahendada antud volikirju aktsepteerides ning isikute kohtusse suunamine ei ole mõistlik.

3. AÕS § 129 teemalised asjad. Piiri kindlakstegemise vaidlused on enamasti väga kauakestvad hagimenetluse asjad. Sellised vaidlused võiks anda kohustuslikus korras lahendamiseks Maa-ameti haldusalasse. Juba mõned aastad näeb maakorraldusseadus ette, et neid vaidlusi võib lahendada ka haldusmenetluses. Aga kuna võimalus piiri kindlakstegemiseks on ette nähtud ka AÕS-s ja TsMS-s (TsMS § 99 lg 1 p 2), siis ei saa ka maakohus keelduda. Korra võiks sisse seada nii, et kohtusse saab pöörduda alles siis, kui Maa-ameti haldusallas ei õnnestu vaidlust lahendada ja kõik maakorraldus/mõõtmistoimingud on tehtud. Seda oleks võimalik lahendada TsMS § 371 lg 1 p 3 abil. Kuna maakohus ei saa ise piiri tõmmata ilma vastavaid maamõõduspetsialiste kaasamata, on äärmiselt ebaotstarbekas vaidlust alustada maakohtus hagimenetluses, sealt pöörduda maamõõduspetsialistide juurde teise haldusalasse ja seejärel maakohus jätkab.

Teine tsiviilasju lahendav kohtunik pakkus välja, et kõik juurdepääsuteede ja piirivaidlused tuleks lahendada halduskohtus. Tavapäraselt tuleb menetlusse kaasata arvamuse andmiseks Maa-amet ja Transpordiamet (varasem Maanteeamet) ja tihti on need vaidlused tingitud KOV-i omal ajal tegemata jäetud otsustest.

4. Notarite pädevusse:

- a. Eespool mainitud nõusoleku andmine abiellumiseks abieluvõimetõendita.
- b. Pärandvara jagamine olukorras, kus kõik pärijad ei ole teada. Kohtusse pöörduakse siis, kui kõik pärijad ei ole teada ja et kohus asuks pärijaid otsima (nt teistest riikidest, aga ka Eestist). Notaritel on ka praegu õigus pöörduda andmete saamiseks erinevate asutuste, sh saatkondade, poole. Kuna notarid on samuti justiitsministeeriumi haldusallas, peaksid ka nemad saama kasutada justiitsministeeriumi kui rahvusvahelise koostöö keskasutuse abi/vahendust andmete kogumiseks.
- c. Pärandi hooldaja ja hoiumeetmete rakendamise asjad. Pärimismenetlused algavad ja jõuavad ikka notarite lauale. Puudub õiguslik takistus, miks ei võiks notar ise teha ettepanekut potentsiaalsele pärandi hooldajale (nt advokaat) või rakendada hoiumeetmeid. Notar aga pöördub praegu sellekohase ettepanekuga kohtu poole.

5. Seada sisse kohustuslik kohtueelne kord või laiendada muul viisil kohtueelselt vaidlusi lahendavate komisjonide pädevust või nende langetatud otsuste kaalu:

- a. Tarbijavaidluste komisjoni otsused võiks lisada TMS § 2 täitedokumentide nimekirja. See aitaks vähendada kohtute töökoormust ja puuduks vajadus jõustunud tarbijavaidluste komisjoni otsuse olemasolul kohtusse pöördumiseks.
- b. Kohustusliku kohtueelse korrana esitada avaldus kohtutäiturile TMS § 223¹ alusel täitemenetluse lõpetamiseks nõude täitmise aegumise tõttu, sh täitekulude osas.
- c. Kohustusliku kohtueelse korrana esitada avaldus üürikomisjonile või töövaidluskomisjonile (nt teatud piirsumma osas).
- d. Suurendada üürikomisjonis lahendatavate asjade piirsummat (ÜVLS § 1¹).

6. Seadusest võiks ära kaotada võlgniku vande andmise täitemenetluses. On vaid paar täiturit, kes vande andmist kasutavad, järelikult saab ka ilma. Pealegi ei anna kohtuistungil vande

allkirjastamine sisuliselt mitte midagi, tegemist on formaalsusega. Kohus nimekirja sisuliselt ei kontrolli ja võlgnik võib sinna kirjutada ükskõik mida.

Täiendavad ettepanekud kohtu töö lihtsustamiseks ja kohtunike-kohtujuristide aja kokkuhoiuks:

1. Tsiviilasjades võiks olla selgesõnaliselt ette nähtud võimalus lahendada lihtsamad määrused pealdisena taotlusel. Digiajastul võib pealdis sisalduda digiallkirja konteineris. Nt riigi õigusabi tasutaotlused ei nõua tegelikult määrust. Samas on üsna arvestatav ajakulu määruse vormistamisel selliselt, et selles (endas) sisalduvad kõik TsMS § 465 nimetatud andmed. Taotluse ja pealdisena tehtava määruse koostoimes oleksid need andmed vajalikus ulatuses igal juhul olemas. Kohtuniku ja menetlusgrupi ajaressurssi saaks rakendada paremini sisuliselt.

Üks arvamust avaldanud kohtunik märkis, et osad kohtunikud kasutavad pealdisena lahendust sõltumata sellest, et TsMS taotluse lahendamist pealdisena otsesõnu ette ei näe. Ise on ta nii teinud viimased kolm aastat (so ametisse asumisest alates). Põhjendustega määruse tegi varasemalt tasu vähendamisel, aga täna teeb ka tasu vähendamise otsustused pealdisena. Seejuures ei ole talle teadaolevalt ühelegi neist määrustest edasikaebust esitatud. Nii mõnigi kolleeg aga taolist lahendust võimalikuks ei pea, nähes takistusena TsMS § 465. KrMS on pealdisena tehtav määrus sõnaselgelt ette nähtud (vt nt § 189 lg-d 4, 5, 5¹ tasumääruste osas ja üldsättena § 145 lg 1²), kuid ka seal on selle tasutaotluste lahendamisel kasutamine üsna piiratud. Tasub mõelda, kas see ikka peaks nii olema. Tegemist on suhteliselt lihtsate otsustustega ning ehk ei peaks olema piiratud see, et kohus sellise küsimuse ka päriselt kahe minutiga lahendab ning keskendub pigem sisulisele õigusemõistmisele.

2. Tagasi tuleks muuta see, et kohtud, st kantselei, sekretärid, juristid ja ka kohtunikud ise, ei tegeleks raamatupidamisteenusega. Nõuete loomine, viitenumbrite genereerimine, õigelt kontodelt kannete tegemine ja õigetele kontodele kandmine, hilisem rahade jääkide tabelite pidev „kammimine“, jälgede ajamine, miks mingi raha üleval on ja kes vastutab, et see raha õigesse kohta saaks jne, tekitab väga suurt lisatööd. Kui oli veel Riigi raamatupidamiskeskus, kes selle kõigega tegeles, siis sellist töömahtu ei olnud.
3. TsMS-i võiks muuta nii, et määruskaebuse läbi vaatamata või menetlusse võtmata jätmise määruse peale korduvalt kaebusi esitada ei saaks (st määruskaebuse menetlusse võtmise keeldumise või läbi vaatamata jätmise määruse peale esitatakse määruskaebus ja kui ka sellest keeldutakse, siis esitatakse uus määruskaebus sellele määrusele jne - tuleb küll harva ette, kuid seaduse kohaselt võib selline jada menetluse tahtlikuks venitamiseks jätkuda).
4. Jätakuvalt tekitab probleeme olukord, et kostjate elukohad ei ole teada, nad on lahkunud Eestist ja kohtul tuleb püüda nagu tuult väljal. Eriti kui nõuded tulevad kiirlaenu lepingutest. Võiks olla selles osas konkreetsem regulatsioon TsMS-s, rahvastikuregistri seaduses, TsÜS-s jne. Et milliseid toiminguid peab kohus täpselt tegema elukoha väljaselgitamiseks või kas saaks automaatselt lähtuda nt kohtualluvuse määramisel või dokumentide kättetoimetamisel laenuvõtja poolt avaldusse märgitud elukohast. Isik ise on need andmed andnud ja tavaliselt suhteliselt lühikest aega tagasi. Teine probleem on üle piiri tulnud Läti kodanikega, kellel on Eestis fiktiivne sissekirjutus (tihti 12-l inimesel ühes Mõisavahe tn korteris) ja siis võtavad Eestis erinevaid laene ja järelmaksu. Pärast võla sissenõudmisel ei

ole võimalik neile dokumente kätte toimetada ja kohus peab jälgede ajamisel formaalsuste täitmiseks palju tühja tööd tegema. Lisaks kerkib aeg-ajalt üles ka kohtualluvuse küsimus.

5. Seaduses tuleks täpsustada eestkoste pikendamise (mõnikord ka esmase seadmise) asjade kohtualluvuse sätteid. Need asjad peaksid alluma kohtule, mille piirkonna lähedal isik realselt elab (nt pikaajaline hooldekodus viibimine, mitte ravi haiglas). Praegu juhendatakse osaliselt rangelt elukohta registrikandest, mis ei ole aga tegelik elukoht. Sätte täpsustamine aitaks ära hoida kohtualluvuse teemalisi vaidlusi teistest kohtutes või siis vajadust teha erinõudeid (mida Riigikohus ju taunib).
6. Üldisemalt tõstatati küsimus, et kas on mõtet määrata süüteomenetluses sunnirahasid ja menetluskulusid isikutele, kes on ilmselt maksejõuetuse olukorras. Või siis lihtsustatud korras lasta menetleda neid maksejõuetusasju, kus kogu võlgade struktuur koosneb riigi nõuetest (kriminaalmenetluse kulud ja sunnirahad). Praegu määratakse ühes kohtusaalis isikule need kohustused ja teises kohtusaalis mõne aja pärast vabastatakse isik nendest kohustustest, kusjuures riik maksab sellistest kuludest vabastamise korral veel peale usaldusisiku ja pankrotihalduri tasu ja kulutused (kuni kuutasu kolmekordne alammäär + käibemaks – 2610 eurot). Selles menetluses kuritegusid toimepannud isik riigile tavaliselt midagi ei maksa, küll aga riik kannab ise lisakulusid. Samas tegeleb isiku asjade ja kohustuste väljaselgitamisega pankrotihaldur, kohus menetleb, korraldab ärakuulamisi, kontrollib jne. Neid kohustusi üldse mitte peale pannes oleks riigile tunduvalt odavam. See viimane idee on tekkinud maksejõuetusasju lahendaval kohtunikul viimase aja menetluste põhjal, millised just taolised ongi ja kestavad veel pealegi kolm aastat.
7. Krediidilepingute jaoks oleks vaja kalkulaatorit (nagu elatisekalkulaatorgi), mis arvestaks tarbijakrediidist tulenevaid tagajärgi. Kalkulaatori alusel võiks teha nt maksekäsu kiirmenetluse määruuse. Kui võlausaldaja või tarbija ei ole kalkulaatori tulemuse ja maksekäsu kiirmenetluses tehtud määruusega nõus (või kui tarbijat ei saa kätte), võib huvitatud pool esitada topelt riigilõivuga avalduse kohtule ja kohus vaatab tulemuse üle.
8. Maksejõuetusasjade lahendamisele spetsialiseerunud kohtunik pakkus välja, et lihtsad FiMSi (füüsilise isiku maksejõuetuse) asjad võlgade ümberkujundamiskava koostamise tähenduses, nt mingi summani, võiks anda ühe kohtutäituri lahendada, kes koondab teadaolevad täiteasjad, teeb maksegraafikud, jälgib täitmist jmt. Lihtsamates asjades ei ole vaidlusi summade üle ega tähtaegade üle, küll aga on võlgnikud hädas erinevate täiturite poolt täidetavate nõuetega, kes ei koordineeri oma tegevust ja arestivad võlgniku raha üle määra. Selliseid sisuliste vaidlusteta asju on *u* pool kõikidest.
9. Pakuti välja viia seadusesse sisse piirang, et alates teisest abielu lahutamisest ei anta menetlusabi. Kui isik soovib pidevalt abielluda ja lahutada, peaks ta ka ise selleks vahendid leidma. Kohus ei pea koostama igaks järgmiseks abielu lahutamiseks menetlusabi määrust ja riik ei pea finantseerima taolist käitumist. Nii mõnigi kord abiellutakse ja lahutakse samast isikust korduvalt. Võib-olla võiks teha erandi mingitel äärmiselt mõjuvatel põhjustel.